

Gheorghe Grigurcu. Locuirea în chip po(i)etic

Mircea A. DIACONU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Abstract: The present study aims not only to introduce in a synthetic manner Gheorghe Grigurcu's poetry, but also to problematise the relationship between poetry and the author's critical attitude. After his debut, in 1968, Grigurcu published several tens of volumes of poetry, criticism and literary history, to all these directions of his creative spirit adding in the last years the preoccupation for aphorism. A moralist, one that distinguished himself after 1989 through his outstanding involvement, in the first line of the attitude directed towards revisioning literary hierarchies, Grigurcu only apparently writes notation poetry, mainly visual and metaphorical, refined and manneristic. What I wish to demonstrate in this study is that the two hypostases – the inclement critic and the refined poet – do not reveal a rupture, but a complementarity, based on an ethical outlook on writing. Writing as biography (considering that Grigurcu doesn't seem to have another life except for his ideas) and as ethics (the experience of writing becomes his only existence), this is the message implicitly conveyed through Gheorghe Grigurcu's work.

Keywords: *Grigurcu, poetry, literary criticism, ethics.*

Anul 1968, când Gheorghe Grigurcu debuta în volum, părea să fie unul de răscruce în lumea românească. Lumea politică, vreau să spun, care determină, cenzurează, constrânge experiențele poetice, fie ele individuale sau colective. Iluziilor de-atunci Gheorghe Grigurcu nu le-a căzut pradă – și nu știu dacă datorită unui instinct politic, cât mai degrabă unuia poetic, sau, mai exact, unuia exersat poetic. Deși tind să cred că, aflate îndeobște în opoziție, poeticul și politicul sînt hrănite în acest caz de același sînge care transferă dintr-o parte în alta, abia perceptibile, anume exigențe și opțiuni. Când spunea, atunci, în 1968, „Un trandafir se-adună și se scade / doar cu sine însuși / necunosîndu-ne”, Grigurcu își asuma condiția celui pentru care existența e un exercițiu de uimire în fața lumii și, astfel, de aneantizare. E în versurile acestea o recuperare a demnității lumii și sinelui, o purificare a existenței înseși, tocmai prin retragerea din scenă a celui care contemplă și prin obiectivarea, un fel de întoarcere în sine însăși, a materiei. Contemplația e, însă, întemeietoare, căci, așa necunoscut, absent, străin chiar, un subiect e acela care face distincția între „trandafirul care învață matematica” și „codrul care își explică umbrele”; doar că el rămîne în afară. Tabloul nu-l cuprinde, dar, oricîtă obiectivitate l-ar întemeia, i se datorează. Dincolo de faptul că e aici miezul unei poetici, care se va relua într-un fel sau altul cu fiecare volum, *retragerea din lume* și *obsesia construirii ei* fac parte și din ecuația atitudinii politice a lui Gheorghe Grigurcu.

În fapt, lovinescian în structura sa de adâncime, Grigurcu se află simultan *în miezul și la periferia* cetății. În miezul ei, căci, idealist fiind, slujește principii venite parcă din alte vremuri și luptă să introducă în orizontul lor o lume tulbure, vie, concretă. Intransigența lui e pură, căci e in-umană (ori trans-umană), reperul lui e ideal. Așadar, în miezul ei, pentru că ne obligă să vedem în oglinda pe care ne-o pune în față nu înfățișarea noastră, ci idealul. În același timp, Grigurcu se situează la periferie, și nu doar pentru că nu are în spate autoritatea vreunei instituții (fie ea chiar și o Universitate), ci pentru că își asumă singurătatea, izolarea, turnul. Poate tocmai pentru că e la periferie, și nu în miezul faptelor, Grigurcu își permite, își poate permite, să fie utopic, justițiar, radical adesea, un don Quijote pe ruinele unei lumi despre care nu știi dacă e în agonie sau într-o explozie de vitalitate. Nu-l numea el însuși pe Lovinescu un „moralist «provincial»”? Nu este el însuși unul?! Pentru că nu-i e dat finalmente să schimbe lumea sau să participe în felul cel mai direct la facerea ei, nu-i rămâne unui astfel de anti-erou decât să-i pună în față modelul și să analizeze, să acuze diferența. A analiza, a acuza, a condamna chiar e altceva decât a acționa. Ce truism mai bun pentru a pune în balanță ceva din principiul originar al creativității unui po(i)et pentru care verbul a face ar trebui tăiat totdeauna cu o linie orizontală, pentru a-i marca recesivitatea? ~~A face~~, acesta e faptul esențial pentru Gheorghe Grigurcu. Căci dacă a analiza cu acribie e altceva decât a acționa, totuși, analiza dă seama despre o ființă profund implicată, care trăiește o metamorfoză și se construiește astfel pe sine.

Or, dacă din această situație în lume se naște critica („rea”) a lui Gheorghe Grigurcu, tot de aici izvorăște și poezia lui. La rădăcina ambelor, o etică. Și nu e vorba în enunțarea acestei ecuații despre *biografism* (deși, fapt la îndemâna oricui, tot ce înseamnă biografie duce în cazul lui către o astfel de raportare la lume, pe care o și determină), ci de o identificare: ființa concretă se identifică *în* actul scrierii și *cu* actul scrierii. În fond, Grigurcu e alungat din lume, dacă nu cumva fuge singur din ea, e exilat și în același timp se autoexilează, trăiește în periferie și publică în centru, pare a-social, rupt de lume, dar publică enorm și îi arată lumii utopiile în care el crede și pe care lumea ar trebui să și le asume – și tocmai de aceea nu se lamentează, nu-și exploatează poetic singurătatea, exilul, excluderea, dimpotrivă, are orgoliul singularității, chiar dacă orgoliu stins, care pune în prim-plan limbajul, nu acțiunea. De parcă lui Grigurcu i-e teamă că, de ar viza acțiunea, limbajul însuși s-ar altera. Așadar, a discuta despre prioritatea poetului ori a criticului – fapt care a excitat când și când critica literară – e cel puțin dovada unei neînțelegeri și inadecvări. Cert este că poetul și criticul, cât ar părea ei de diferiți, se nutresc din aceleași sînge existențial, purificat de entuziasm, de vitalitate, de energie. Entuziasmul, vitalitatea, energia locuiesc în cazul lui în creier. În critică, ele sînt puse în slujba unor idei; în poezie, în slujba metamorfozării, decantării realului și deopotrivă subiectului.

În tot cazul, poetul și criticul nu stau spate în spate, nu sînt, cum am crezut eu însumi la un moment dat, Dr. Jekyll și Mr. Hyde, căci e la mijloc o etică în care retractilitatea (pe care politicul, istoria, biografia n-au făcut decât să o releve) și angajarea, ba chiar radicalismul angajării sînt una. Lucrul acesta se vede bine nu doar în critica, ci și în poezia lui Gheorghe Grigurcu. Eroiul, exemplarul, extaticul, așa cum apăruseră ele în poezia lui Blaga, mai tîrziu a lui Nichita Stănescu, sînt substituie de notația de tip impresionist. Omului originar, ființei plasate în orizont cosmic, obsesiei transcendentului le ia locul experiența individuală – repetabilă, în fond –, imediată, devenită contemplare și consemnare, chiar dacă nu neapărat a anodinelui și insignifiantului. Îmi amintesc de unul dintre primele eseuri ale lui Blaga care disocia tocmai între expresionism și impresionism. Or, Grigurcu își trădează magistrul (pe al lui și pe al cerchiștilor, cu care are ceva afinități, unele venind și în descendență lovinesciană) și optează pentru ceea ce este ocazional,

senzație. Nu întâmplător poeziile lui sînt instantanee, fotografii, peisaje, copii după natură, tablouri. Doar că ocazionalul, tranzitoriul, fugitivul capătă, prin intermediul subiectului care contemplă și notează, demnitatea unei încrustări în etern. Se produce aici o mutație. Imaginea, deși fundamentată mai ales de concretul perceput vizual, se eliberează tocmai de materie. Și aici nu este vorba doar de faptul că *realia* devine *poetică* (nu întâmplător poezia lui Grigurcu a fost asociată stampeii japoneze, parnasianismului, altor experiențe poetice de tip manierist), ci și de o justificare în planul existenței. O justificare în negativ. Ființa aceasta pe care o fundamentează poezia lui Gheorghe Grigurcu nu are și nu se hrănește cu mari viziuni, fie ele și fictive, nu-și propune mari pariuri, nu participă la facerea lumii, contemplă doar, dar o face cu aceeași consecvență naturală cu care omul concret respiră. Nu temele mari, nu viziunile esențiale, nu salvarea ființei, ci experiența cotidiană a identificării unui sens în chiar actul perceperii realului și „poetizării” lui. În fond, în afara oricărui eroism, ființa exersează această experiență de purificare a lumii prin proiectarea ei în oglindă, prin proiectarea sinelui în oglindă, și în felul acesta ființa însăși își definește identitate. Nu una în criză, ci solară. O solaritate hrănită de participarea spiritului.

Așadar, în locul eroicului, notația anodinului și insignifiantului, pe care, pe urmele lui Bacovia, o cultivaseră la noi un A.E. Baconsky (el însuși descins din Basarabia, dar asta e deja o altă poveste) și discipoli, invocați de Grigurcu în poezia lui, precum Aurel Gurghianu sau Victor Felea. În centru, un eu concret, un subiect care percepe realitatea, pe care o proiectează în imagine. Joc secund, ca la Ion Barbu? Nu-i vorba, cu jumătate de gură, aluziv măcar, critica literară a aproximat în această direcție. Doar că decantarea relevă aici, chiar ca absență, subiectul. Poezia se naște la Grigurcu din această corelare între subiect și „peisaj”. Așa încît poetica lui e mai degrabă de sorginte pillatiană, fără ca Grigurcu să aibă, însă, candoarea lui Ion Pillat și fără să facă apel la un transfer de sensibilitate dinspre trecut ori dinspre peisaj spre subiect.

Ce-i drept, finalmente se produce o purificare a concretului, dar prioritar în ordinea poeziei rămîne contactul cu el – și exercițiul transfigurării. Oricum, de aici, din această raportare la real aparența de ocazional din poezia lui Gheorghe Grigurcu. În poezie se consemnează un mic eveniment, o stare de fapt, un tablou, cel mai adesea, dar vederea, imaginea din afară sînt doar un declanșator; și chiar dacă poți avea senzația că este vorba doar despre stil, un stil în acțiune, important e saltul către o eliberare de tot ceea ce este materie. Că au sau nu o cauzalitate imediată, însemnările, consemnările, transcrierile (din real) oglindesc nu realia, ci golul ființei, absența ei. E vreun mister la mijloc? În nici un caz. Și dacă ar fi, misterul ca atare nu contează, căci nu generează interogații, neliniști, problematizări. Transcrierile funcționează ca un fel de rugăciune în fața materiei înseși: „De la o vreme trudnic scrib rural / în slujba piersicului din fața prispei / vezi doar ceea ce se făurește de la sine / lentoarea boabelor de rouă de pe frunze picurînd / din ce-a fost în ce-ar putea să fie / din ce-ar putea să fie în ce-a fost” (*De la o vreme*). Ceea ce contează, așadar, este spiritul care lucrează, șlefuieste, condensează și care astfel oferă mărturia propriei existențe. O însemnare misterioasă precum aceasta „o adiere de vînt / uitată într-o monedă de argint” dă seamă nu despre vreo semnificație ascunsă, pe care am putea încerca să o descifrăm, ci despre ființa care se manifestă și-și asigură prezența prin exercițiul prelucrării, rafinării, cizelării – în vreme ce lumea există în sine, autonomă. În fapt, aveam de-a face cu o salvare – a spiritului, nu a ființei (eventual angoasate etc.) – în doi pași. Primul este al contemplației ca dat natural de a exista în sincronicitate cu lumea („O nouă dimineață se revarsă / în mușchii brațelor tale / răcoroase cum un izvor // sus de tot / înveșmîntat în odăjdii de nori montani / Dumnezeu se închină la Sine // jos cîntă o privighetoare // neputînd ajunge la Dumnezeu / tu tenchini privighetorii” – *Dimineața poetului*). Al doilea este al prelucrării, rafinării, pînă cînd

oglanda generează o lume autonomă. Dar prelucrarea e atributul unui subiect care – de ce n-am scrie chiar așa? – face lume.

Altfel spus, realia devine poetică. Totul pornește de la o percepere senzorială pentru a se muta în mărturie, chiar dacă mărturie neutră, a existenței. Dacă am merge mai departe, ar trebui să observăm că, totuși, nu purificarea materiei, a lumii, se află în spatele scrisului lui Grigurcu. Nu e o mistică aici, în poezia aceasta, nici vreo alchimie nu-i la mijloc, nici, atât de convenționalizată, în fond, convingerea că poezia va salva lumea. Poezia nu salvează lumea – pe poet, nici atât, pare să spună Grigurcu. Tocmai de aceea avem nevoie de o etică. Explorând realul, inventariindu-l, înregistrându-l, poetul se îndepărtează tot mai mult de el și dacă urmează, firească, o salvare, ea este nu consecința vreunei revelații, ci a muncii, a efortului de rafinare, a participării deliberate a spiritului la facerea unui sens, spirit care își exprimă astfel demnitatea de a nu fi captiv stărilor subiective. Citim la un moment dat: „Obosit de inteligență / de-această prea / intensă privire care șlefuieste primejdia // și n-o mai pierde din ochi / n-o mai întreabă nimic // o lasă-n starea de obiectiv inofensiv / odihnit / prin care ea însăși / (inteligența) / pe furie / se odihnește”. Ce-i drept, în spatele tabloului se află, totuși, propria ființă, invocată însă la persoana a doua. Eu a devenit tu, semn tocmai al unei înstrăinări, petrecute fără tragism, fără disperare. Așa încât, poezia aceasta dă vidului ceea ce este al lui. În materia din jur, decupată fotografic, impresionist sau pur și simplu proiectată în oglindă, nu se ascunde vreun sens. Nici nu e căutat vreun sens, căci dacă la mijloc ar fi fost căutarea – ratată sau, indiferent de motiv, eșuată –, atunci Gheorghe Grigurcu s-ar fi plasat în plină poezie tare. Ca și în cazul în care procesul notării ar fi avut drept consecință întemeierea ființei. Dar subiectul fie e la persoana a doua, fie lipsește cu totul. Când spune eu, Grigurcu se referă la golul care îl locuiește. Transcendența lipsește, însă, și din peisaj. Și dacă scrie continuu, Grigurcu nu o face cu speranța ascunsă, mascată, disimulată eventual că ar putea să găsească sensul, marele sens, în sine sau în afară. Justificarea existenței, a scrisului chiar, nu se găsește decât în locuirea prin scris în lume. Exclusiv prin scris. Tocmai de aceea scrisul lui devine biografie.

Un „rafinat estet”, implozii lirice, fulgurații, iată ce a observat de la început critica literară în legătură cu poezia lui Gheorghe Grigurcu. Iar ceea ce urmează este să se vorbească despre absența oricărei spectaculozități, a oricărei exultanțe. Abstractă și rece, spune un Marin Mincu, poezia aceasta ar ascunde totuși „un sentimentalism crepuscular” care filigranează obiectele prețioase la care poetul lucrează ca un „orfevru solitar”. După părerea mea, mai e ceva ce ar trebui reținut. Contemplația ajunge să sesizeze ruina din lucruri, dar, cum am spus-o deja, cel mai adesea eul nu e implicat decât ca spirit constructiv. E o seninătate pe care poetului i-o asigură chiar constanța creativității sale. Și dacă Gheorghe Grigurcu publică cu asiduitate, faptul acesta are în spate o etică: nevoia organică de a nu fi pradă căderii din jur. Lipsa de vitalitate, de participare, consemnarea devin un exercițiu constat de manifestare a prezenței. Abia în felul acesta, ca la Mircea Ivănescu, vidul (acel vid al anonimului care locuiește un timp și un loc fără istorie) capătă sens.

Pe tema aceasta glosează, în fond, toată poezia lui Gheorghe Grigurcu, variațiuni pe o singură temă, a relației dintre vid și materie pe care o intermediază oglinda. Unul din poemele din ultimii ani, *Frigul perpendicular*, nu diferă substanțial din acest punct de vedere de poemele de început. Cităm: „Frigul perpendicular pe propria sa încremenire / aerul frecat de zgomot se-aprinde cum un chibrit / un mic vid muritor aidoma unor ființe / începură să facă drumul înapoi / toate intersectându-se bulucindu-se / într-o oglindă ce se teme de lucruri / cum un copil se teme de-ntunerice”. Oglinda se teme de lucruri? În aceeași măsură în care oglinda e un spațiu alienant: „când ești limpede-limpede cum un poem compromis / scris adică și poate transcris // cu buzele cu ochii cu sprâncenele / trase la

indigo / cum amprente digitale cu brațele-ntregi / vîrte-n text cum într-un aluat // cu totul și cu totul aiurit rățâcit / în oglindă ca-ntr-o limbă străină // și totuși mai limpede nici că se poate” (*Cînd ești*). În tot cazul, Gheorghe Grigurcu dezavuează retorica: „A trecut un mort călare / palid-palid parcă acoperit de brună // a trecut pe străzile noastre a privit / în vitrinele noastre cochete / ne-a măsurat femeile // a trecut un mort călare / prin jocul semafoarelor prin vacarmul / din afara și dinăuntru nostru // a trecut pe sub bolta de liliac înflorit / a făcut un mic semn prietenesc / copiilor prinși în joacă // a trecut un mort călare / dar nu ne-a adus nici o metaforă” (*A trecut*). Retorica lui e o antiretorică. Și, în relația dintre natură și cultură, Grigurcu, care pare un livresc, își face loc o hermeneuticii; lăsînd senzația că reproduce, reflectă, sintetizează, poezia funcționează și ca o metodă de înțelegere. Dar mai presus de înțelegere e pur și simplu existența. Citim: „Construiesc un poem unul singur / pentru ziua de azi cu un creion și cu un / echer cu o peniță și cu o aripă / pe care mi-am înjghebat-o singur / puțin mai înainte / înainte de ce? / cînd n-aș fi fost singur cumva ? / de fapt cînd eram singur în afara mea / dorind nespuse să intru-n mine însumi?”. Nu singurătate traumatizantă, nu alienare prin preeminența decorului, nici eroism, ci experiența raportării la concret și cotidian devenită scris. Scrisul e singura mărturie și legitimare a existenței, scrisul ca biografie și etică – acesta e mesajul poeziei lui Gheorghe Grigurcu.

BIBLIOGRAFIE

- Grigurcu, Gheorghe, 2003. *Natură moartă și vie*, Editura Limes, Cluj-Napoca.
- Grigurcu, Gheorghe, 2011. *Nimic n-ar trebui să cadă*, vol. I-II, Prefață de Ion Pop, Editura Limes, Cluj-Napoca.
- Grigurcu, Gheorghe, 2012. *Oglinda văzduhului*, Prefață Nicolae Coande, Editura TipoMoldova, Iași.
- Grigurcu, Gheorghe, 2004. *Un trandafir învață matematica*, Prefață Al. Cistelean, Editura Vinea, București
- Diaconu, Mircea A., 2016. *Biblioteca română de poezie postbelică*, Editura Universității Ștefan cel Mare Suceava, Suceava.
- Doinaș, Ștefan Aug., 1970. *Lampa lui Diogene*, Editura Eminescu, București.
- Manolescu, Nicolae, 2008. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești.
- Mincu, Marin, 2000. *Poeticitate românească postbelică*, Editura Pontica, Constanța.
- Negoieșcu, I., 1980. *Alte însemnări critice*, Editura Cartea Românească, București.
- Negoieșcu, I., 1994. *Scritori contemporani*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Pop, Ion, 1997. *Pagini transparente*, Editura Dacia, Cluj Napoca.
- Raicu, Lucian, 1978. *Practica scrisului și experiența lecturii*, Editura Cartea Românească, București.
- Regman, Cornel, 2000. *Ultime explorări critice*, Editura Atlas, București.
- Ștefănescu, Alex., 2005. *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000*, Editura Mașina de Scris, București.